

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIC

Razdoblje od povratka iz Sovjetske Rusije 1920. do izlaska s robije 1934. u revolucionarnoj biografiji Josipa Broza Tita

Doprinositi spoznavanju povijesnog lika Josipa Broza Tita, njegovoj revolucionarnoj biografiji, zbog veličine njegova djela može se samo istraživanjem njenih pojedinih dijelova, jer je njena cjelina pregolem istraživački zadatak za mogućnosti jednog historičara. Stoga sam se i opredijelila za istraživanje prvih godina revolucionarne djelatnosti Josipa Broza i njegova doprinosa usmjeravanju izgradnje Komunističke partije Jugoslavije u partiju revolucije u svojoj zemlji, te samobrazovnog procesa u toku kojega se sistematično naoružavao marksističkom teorijom i širio horizonte svoga znanja i svojih spoznaja, izgrađujući se u revolucionarnog stvaraoca, kako ga je nazvao Edvard Kardelj.¹

1.

U revolucionarnoj biografiji Josipa Broza godine svjetskog rata i sudjelovanja u oktobarskoj revoluciji imaju značaj velike prekretnice, temeljnog i trajnog usmjerenja. Tada se zbiva njegovo opredjeljenje za revoluciju koje će obilježavati čitav njegov daljnji život komunističkog revolucionara.

U službenim povijesnim okolnostima prvoga svjetskog imperijalističkog rata, proleterskih revolucija koje otvaraju globalni proces društvenog preobražaja ka socijalizmu, pred velikim odlukama nisu se našli samo politički pokreti i partije, već i pojedinci. U međunarodnom radničkom pokretu, radničke organizacije marksističke idejne orijentacije suočavaju se s aktualnošću revolucije. Složenost situacije pojačava činjenica da revolucionarni proces načinje buržoasko društvo tamo gdje je najslabije razvijeno, kako se često govori — lanac puca na ruskoj karici. Iako to nije rezultat spontanosti, već revolucionarne akcije za koju se ruski boljševici pripremaju dugi niz godina naoružani Lenjinovim teorijskim doprinosom, izgradivši novi tip radničke političke stranke, komunističke partije — velike radničke stranke Druge internacionale nisu kadre prihvatiti ga jedinstveno. Ruska proleterska revolucija postaje uzrok razgraničavanja: ili nastaviti političku borbu masovnih radničkih partija i interes proletarijata ostvarivati reformama buržoaskog društva, ili krenuti putem samostalne revolucionarne akcije proletarijata, koja postaje aktualna zadaća.

¹ Edvard Kardelj, Tito i Komunistička partija Jugoslavije, u: Edvard Kardelj, Veljko Vlahović, Miroslav Krleža, Tito i Savez komunista Jugoslavije, Beograd 1979, 73.

Na toj se velikoj raskrsnici međunarodni radnički pokret dijeli na revolucionarno i reformističko krilo. Taj proces idejnog i organizacionog opredjeljivanja, prirodno, zahvaća i pojedince, posebno organizirane pripadnike radničkog pokreta. Nas zanima kako je na tu dilemu odgovorio ratni zarobljenik Josip Broz koji se u Rusiji našao u središtu revolucionarnog procesa. On je tada bio već sedam godina organizirani pripadnik socijalističkog pokreta, s iskustvima iz raznih zemalja, metalac perspektivne struke, koji je mnogo radio na svom stručnom usavršavanju i na samoobrazovanju, a kao socijalist i na svom idejnom osposobljavanju. Među lektirama, koju je čitao kao mladi radnik, našao je i na djelo o velikoj francuskoj revoluciji, pa kasnije svuda traži i čita knjige o toj temi, fasciniran velikim povijesnim događajem.² Josip Broz posjedovao je prema tome osobine koje su mu mogle pomoći u traženju ispravnog puta, a to je u ovom slučaju značilo opredjeljenje za revoluciju i komunistički pokret. U Sibiru je sudjelovao u borbama na strani boljševika u internacionalnom odredu Crvene garde.³ U proljeće 1920, potkraj ožujka ili na početku travnja, primljen je u članstvo Jugoslavenske sekcije RKP(b).⁴ U jesen iste godine odlučio se za povratak u domovinu. Bio je spreman da se u domovini bori za revolucionarni preobražaj kakav je doživjela Rusija. To opredjeljenje za revoluciju, za komunističku struju u radničkom pokretu značajno je za cio kasniji život Josipa Broza. On je sav svoj revolucionarni aktivitet podredio tome cilju, radio na njegovu oživotvorenju, ostvarujući ga sve šire i sveobuhvatnije, dajući svoj osobni doprinos izgradnji revolucionarne partije u svojoj zemlji i vodeći samosvojnu revoluciju i oslobodilački rat. O tom pregnantnom opredjeljenju Josipa Broza zabilježio je svoje dojmove Miroslav Krleža: »Razgovori za onih davnih dana kretali su se oko stare i poznate teme, 'šta da se radi', a iz Titovih je riječi već onda izbijala uvijek jednostavna, ali čudno uporna, moglo bi se reći, tvrdoglava sigurnost. On je doputovao u male i zaostale prilike s ruskog kontinenta kao putnik, koji je proveo pet punih godina na drugoj obali, na obali lenjinističke stvarnosti. U beskrajno zapletenim internim partijskim situacijama onoga perioda on je dopuštao razne mogućnosti, ali jedno je za Tita postojano bilo izvan svake sumnje, da socijalistički kontinent doista postoji, da predstavlja jednu šestinu ove naše planete i da znači početak jednog međunarodnog revolucionarnog procesa koji se ne može zaustaviti.«⁴

I Louis Adamič je u Titovoj biografiji pod simboličnim naslovom »Orao i korijenje«⁵ zabilježio sjećanje na razgovor u Zagrebu daleke 1920 god., kad se Josip Broz vratio iz Sovjetske Rusije. Za svoje drugove Broz je bio čovjek koji je »vidio budućnost vlastitim očima« i stoga su zahtijevali da im što više priča o revoluciji, o Lenjinu, o Sovjetskoj Rusiji. Jednog

² *J. Broz Tito*, Sabrana djela, tom prvi, Beograd 1977, Kronologija, 270.

³ O svom boravku u Rusiji u vrijeme revolucije Josip Broz je napisao sjećanja pod naslovom »Moji doživljaji u Rusiji u vrijeme revolucije i građanskog rata«, Jugoslaveni u oktobarskoj revoluciji, Beograd 1977, 5—16. Svoje uspomene na Josipa Broza u istom je zborniku zabilježio i Dimitrije Georgijević (Bugarski), Kroz Ukrajinu i Sibir, n. dj., 42—54.

⁴ *Miroslav Krleža*, Titov povratak godine 1937, u: *Edward Kardelj, Miroslav Krleža, Tito i Savez komunista Jugoslavije*, Beograd 1967, 89—90.

⁵ *Louis Adamič*, Orel in korenine, Ljubljana 1970, 361.

dana netko je u razgovoru primijetio da bi, kad bi bio na Brozovu mjestu, ostao u Sovjetskoj Rusiji, jer tamo revolucija pod Lenjinovim vodstvom ima mogućnost da ostvari raj na zemlji, a Broz je odgovorio: »Mislim da bi to bila pogreška. I mi trebamo revoluciju.«⁶

U domovinu se Josip Broz vratio u studenom 1920. i, zaposlivši se u Zagrebu, uključio u komunistički pokret. Obnovio je članstvo u Savezu kovinarskih radnika i priključio se Komunističkoj partiji Jugoslavije. Javio se u radnički dom u Ilici 55 gdje je bilo sjedište partije i sindikata i kamo je Oblasni sekretarijat KPJ pozivao i povratnike iz Sovjetske Rusije: »Drugovi izvršite svoju dužnost i javite se svi! Vaša partija. Vas treba!«⁷ Komuniste — povratnike iz Sovjetske Rusije i komuniste našeg porijekla, koje su vlasti protjerale iz SAD, kao iskusne aktiviste Partija je trebala za »agitaciju i rad u izbornoj borbi«. Kako se Josip Broz učlanio u sindikat i Partiju? KPJ je bila legalna radnička politička stranka komunističke programske orijentacije ali je još uvijek imala staru, socijaldemokratsku strukturu organizacije. Stoga se u Statutu KPJ određivalo da članovi Partije »mogu biti samo ona lica oba spola, koja usvajaju program, statut i taktiku Partije i obavezuju se da će u partiji raditi, i to pismeno u svojoj prijavi izjave«.⁸ Vidimo da u citiranoj statutarnoj odredbi nema obveze člana da pripada jednoj od njenih osnovnih organizacija i da u njoj obavezno radi. Za najamne radnike, kakav je bio i Josip Broz koji je radio u jednoj mehaničarskoj radionici, već je pripadnost jednom od sindikata Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ) bila dovoljna da postanu članovi Partije »samom prijavom za stupanje u njeno članstvo«.⁹ Prema tome, sam redosljed uključivanja Josipa Broza u organizacije komunističkog pokreta koji se u literaturi različito navodi nije bitan — pristupanjem sindikatu, pristupao je i partiji i obrnuto, članovi KPJ pripadali su po struci odgovarajućim sindikalnim savezima udruženim u CRSVJ. Uključivši se aktivno u partijski i sindikalni rad u Zagrebu govorio je zagrebačkim radnicima o Sovjetskoj Rusiji, a u studenom, na godišnjicu oktobarske revolucije, održao je predavanje u sjedištu sindikata i zaključio ga, po vlastitom sjećanju, ovim riječima: »Radnici mogu pobijediti samo pomoću oružja!«¹⁰ Bio je i jedan od aktivista u izbornoj agitaciji za Ustavotvornu skupštinu i prikupljao je priloge za izborni fond. U izvještaju o stanju fonda u partijskom glasilu *Novi svijet* zabilježen je podatak da je Broz prikupio 302 krune na sabirnom arku broj 27.¹¹ Osim u izbornoj agitaciji, sudjelovao je i štrajkovima: »Sudjelovao sam u nekoliko štrajkova, posebno u uspješnom štrajku konobara u Zagrebu.«¹²

⁶ Louis Adamič, n. dj., 377–378.

⁷ *Novi svijet*, Zagreb, 28. X 1920. S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, Bjelovar 1978, 47 i 49.

⁸ Član 2. Statuta KPJ, Odluke II kongresa Komunističke partije Jugoslavije (održanog od 20. do 25. lipnja 1920. u Vukovaru), Zagreb, 1920, 31.

⁹ Član 3. Statuta KPJ, isti izvor.

¹⁰ Prema: Vladimir Dedijer, *Tito speaks, His self portrait and struggle with Stalin*, London 1953, citirano u: Stanislava Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, n. dj., 50.

¹¹ S. Koprivica-Oštrić, n. dj., 50.

¹² Isto.

Brozova aktivnost u Zagrebu, u toku koje je obavljao različite zadatke na razini članskih obveza u prilično širokom rasponu, bila je prekinuta »Obznanom«. Partiji i svim ostalim organizacijama komunističkog pokreta bilo je tim aktom onemogućeno da dalje legalno djeluju. Bilo je to u vrijeme velikih rudarskih štrajkova u Bosni i Sloveniji kojima su organizacije iz ostalih krajeva pružale podršku generalnim štrajkovima. U Zagrebu je, 29. prosinca 1920, u kinu »Helios«, u Frankopanskoj ul., održana protestna skupština na kojoj je proglašen jednodnevni generalni štrajk solidarnosti s rudarima. Kad je, 30. XII, nakon uzorno provedenog gneralnog štrajka, imala biti održana skupština na istom mjestu, policija je zaposjela prostorije kina i rastjerivala radnike koji su se okupili i pred kinom i u cijeloj Frankopanskoj ulici. Stoga je došlo do oštih sukoba u Frankopanskoj ul., u Ilici, u Tuškancu, na Trgu bana Jelačića, i demonstracije su trajale cijeloga tog dana i protiv vladine »Obznane« proglasi koje su bili lijepljeni po gradskim ulicama.¹³

»Obznana« je bila povod za progone komunista, ali su poslodavci izvršili pritisak na radnike uopće, smanjujući im zarade i otpuštajući ih s posla. Josip Broz Tito kasnije se sjećao tih dana i svoga položaja i ovako ih opisivao: »Bravarske nadnice bile su niže od tri krune na sat a za malu sobu se plaćalo i šesto kruna na mjesec. Uskoro sam bio otpušten. Bilo je malo mogućnosti za zaradu da sam ostao u Zagrebu gdje su sindikati bili raspušteni a masovna hapšenja radnika se nastavljala.«¹⁴ Stoga je odlučio da ode iz Zagreba, odgovorivši na ponudu Samuela Pollaka iz Velikog Trojstva kod Bjelovara koji je tražio mašinista za održavanje motora u svom mlinu. Tako se završio jedan period u životu Josipa Broza. Za njegov osobni razvoj i sazrijevanje bitno je bilo opredjeljenje za revolucionarnu struju u radničkom pokretu i životna odluka da se kao komunist bori za pobjedu revolucije u svojoj zemlji.

2.

Slijedeće razdoblje u razvitku Josipa Broza, od 1921. do 1927. godine, možemo nazbolje označiti kao putove sazrijevanja revolucionara, od partijskog rada u bjelovarskom kraju, sindikalnog i partijskog u Kraljevici i Smederevskoj Palanci, boravka u Beogradu i povratka u Zagreb gdje u funkciji sekretara Mjesnog komiteta KPJ do punog izražaja dolazi njegova kreativna ličnost.

Našavši se na početku 1921. godine u Velikom Trojstvu, Josip Broz nije imao mogućnosti da uspostavi partijske veze. U prvom redu stoga što se KPJ, našavši se u ilegalnosti, teško i sporo obnavljala a malobrojni komunisti bojali se provokatora toliko da su prve ilegalne organizacije bile gotovo hermetički zatvorene za prijem novih članova. Veze tih organizacija s rukovodstvom bile su ili veoma otežane ili onemogućene, jer je

¹³ *Borba*, Zagreb, 30. prosinca 1922.

¹⁴ *S. Koprivica-Oštrić*, n. dj., 51.

organizaciona mreža bila razbijena pa u čitavim oblastima nisu postojale veze ni prema gore — do centralnog rukovodstva, ni prema dolje — do ilegalnih osnovnih organizacija. Svom snagom se pojavio problem neprilagođenosti partijske strukture uvjetima ilegalnog djelovanja pod sistemom organizirane i sistematske represije režima.¹⁵

Sudeći po podacima kojima sada raspolažemo, do obnove partijskog rada i formiranja ilegalne organizacije u Bjelovaru došlo je potkraj 1922. ili na početku 1923. godine. No to ne znači da su komunisti bili potpuno neaktivni u razdoblju od »Obznane« i Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi (Zakona o zaštiti države) do osnivanja legalne stranke, Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ). Sigurno znamo da su kontaktirali međusobno i pojedinačno usmeno agitirali oni komunisti koji su se iz Sovjetske Rusije vratili kao sudionici oktobarske revolucije. Tako je radio i Josip Broz, koji je pokušao u Zagrebu uspostaviti partijsku vezu sa sindikalnim funkcionarima u razdoblju između »Obznane« i Alijagićevog atentata, ali su ga pojačani progoni poslije atentata i donošenja Zakona o zaštiti države u tome onemogućili. Iako je kao komunist postao usamljen, agitirao je među seljacima i tražio istomišljenike. Mlin u kojem je radio bio je vrlo pogodno mjesto za takvo djelovanje, jer su seljaci, čekajući na brašno, rado razgovorali. U bjelovarskom kraju oni su imali dugu borbenu tradiciju, jer su sudjelovali u zelenom kadru i pobunama i nemirima od 1917. pa sve do jeseni 1920. godine.

Te jeseni 1920, u rujnu, seljački nemiri zbog žigosanja stoke zahvatili su tri hrvatske županije, Bjelovarsko-križevačku, Zagrebačku i Varaždinsku, tako da je u njima obnovljeno izvanredno stanje i uveden prijeki sud. O nemirima se raspravljalo i u Privremenom narodnom predstavništvu.¹⁶ Stoga su ti seljaci iz bjelovarskog kraja bili vrlo prijemčivi za agitaciju i rado su slušali Brozovo pripovijedanje o Lenjinovoj agrarnoj politici, o podjeli zemlje seljacima koju su proveli boljševici, o njegovim ličnim doživljajima iz Rusije. Kako se sam sjećao, seljaci su mu postavljali pitanja o mnogo čemu, ali su ih najviše zanimali porezi i kako je to pitanje riješila sovjetska vlast.

U Velikom Trojstvu Josip Broz je upoznao još i trojicu sudionika oktobarske revolucije: Stjepana Šabića, Vaclava Valentu i Tomu Kovačića.¹⁷ Pravu je partijsku aktivnost Josip Broz započeo 1923. godine, kad je uspio uspostaviti vezu s partijskom organizacijom u Bjelovaru. On i njegov drug Stjepan Šabić, pročitavši u novinama kako je vlast šikanierala predstavnike NRPJ prigodom podnošenja svoje kandidatske liste za skupštinske izbore, jednostavno su se uputili Đuri Šegoviću, čije se ime spominjelo, i otvoreno mu rekli da žele partijsku vezu. Šegović je pomislio da su provokatori, ali je zatim odlučio da ih iskuša. Dao je Brozu vreću s predizbornim lecima da ih raspačava u mlinu, jer tamo dolazi mnogo ljudi. No Broz je letke počeo dijeliti već na bjelovarskom kolodvoru a ostatak je raspačao u Trojstvu. Mnogo godina kasnije, Josip

¹⁵ O organizacionom pitanju KPJ usp. i Stanislava Koprivica-Oštrić, Lenjinova teorija partije i organizaciono pitanje KPJ, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1974, 15–24.

¹⁶ Usp. i S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, n. dj., 17–25.

¹⁷ Isto, 57–61.

Broz Tito rekao je o tom događaju i ovo: »U početku su bili nepovjerenjivi i dali su mi vreću letaka da bi me isprobali. Ja sam letke raspačao i zadobio njihovo povjerenje. Nastavili smo s vezom i produžili rad među seljaštvom.«¹⁸ Tako su Josip Broz i Stjepan Šabić ušli u ilegalnu partijsku organizaciju u Bjelovaru. Te, 1923, godine formirano je i rukovodstvo partijskih organizacija za područje Bjelovarsko-križevačke županije oko mjesne organizacije u Križevcima kao matične, a na delegatskom principu. U 1924. godini formirano je novo partijsko rukovodstvo za područje spomenute županije. U njega je bio izabran i Josip Broz.¹⁹

Kao član rukovodstva Josip Broz je odlazio na sastanke u Križevce i ostala mjesta u tom kraju, ali je održavao i vezu s oblasnim partijskim rukovodstvom u Zagrebu. Sudjelovao je u legalnoj aktivnosti organizacije NRPJ, koja je u bjelovarsko-križevačkom kraju bila veoma živa i raznovrsna. Poslije zabrane NRPJ, pojačana je djelatnost Radničko-seljačkog saveza, bloka radnika i seljaka, kao specifičnog oblika za rad komunista među seljaštvom koji je, osim u Dalmaciji, najviše uspjeha imao baš u ovom kraju. Te uspjehe svakako treba vezati za borbene tradicije seljaštva i jako lijevo krilo u HRSS. U srpnju 1925, na pouzdaničkom sastanku u nekoj šumi kojem je prisustvovalo 25 seljaka, te predstavnik partijskog rukovodstva iz Zagreba, bilo je izabrano rukovodstvo Radničko-seljačkog saveza za područje županije. To je rukovodstvo u zagrebačkoj *Radničkoj borbi* bilo nazvano županijski odbor. Vidimo da se u organizacionoj mreži KPJ i dalje smatra cjelinom područje Bjelovarsko-križevačke županije, iako je ona prestala postojati kao teritorijalna cjelina, podjelom države na oblasti s velikim županima na čelu. Područje spomenute županije podijeljeno je između Zagrebačke i Osječke oblasti. U županijski odbor Radničko-seljačkog saveza bila su izabrana dva radnika i tri seljaka. Možda baš u tom odboru treba tražiti izvor podatka, koji se kasnije često navodi, da je Josip Broz bio član županijskog rukovodstva. Vrlo je vjerojatno da je bio jedan od spomenuta »dva radnika« u županijskom odboru, za koji novinski izvještaj namjerno navodi samo socijalni sastav a ne i imena, zbog opasnosti od progona.²⁰ U organizacionoj strukturi ilegalne KPJ nisu postojale županijske organizacije, a okružne se javljaju tek u Statutu KPJ donesenom na Trećem kongresu 1926. Stoga je vrlo vjerojatno da su u kasnijim sjećanjima porbrkani nazivi rukovodstava ilegalne KPJ i legalnog Radničko-seljačkog saveza, a termin okružno rukovodstvo često se u memoarskoj građi spominje mnogo ranije nego što se u organizacionoj strukturi KPJ uistinu javlja. No te analize nisu bitne za sadržaj ilegalnog rada i kakav je u pojedinom kraju, već su samo pokušaj da se rekonstruira struktura ilegalne organizacije KPJ. Bitno je u tome da su komunisti u tom kraju vrlo živo i raznovrsno djelovali, posebno uspješno među seljaštvom. Sam Josip Broz razvijao se u toj sredini u sposobnog agitatora, koji se na djelu borio za revolucionarni savez proletarijata i lijevo orijentiranog seljaštva, osposobljavao se u svim oblicima ilegalne djelatnosti. Tu je i

¹⁸ V. Dedijer, Tito speaks, citirano u: S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, n. dj., 68.

¹⁹ S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, n. dj., 79.

²⁰ Isto, 99–101.

prvi put biran za člana partijskog rukovodstva, što je značajno iskustvo za njegov kasniji rad profesionalnog revolucionara.

U toku raznovrsne aktivnosti, jedan je događaj Brozov životni i revolucionarni put usmjerio u novom pravcu. Brozov partijski drug i član rukovodstva Vaclav Valenta umro je od tuberkuloze. Njegovi suborci odlučili su da mu prirede proleterski pogreb. Nošen je vijenac s petokrakom zvijezdom a crvena zastava razvijena je nad otvorenim grobom. Josip Broz je održao govor. Bila je to zakletva koju je Josip Broz Tito časno ispunjavao u svom dugom životu revolucionara na čelu KPJ, odnosno SKJ, ostajući joj vjeran do kraja. Nad grobom Vaclava Valente, po vlastitom sjećanju, rekao je: »Druže, zaklinjemo se da ćemo se do kraja svojih života boriti za ideje kojima si ti bio toliko odan.«²¹

Zbog sudjelovanja na pogrebu i održana govora, Broz je dospio u bjelovarski zatvor. Već tada bio je spreman da svoja uvjerenja i pravo na borbu odlučno brani i zatvor i sud iskoristi kao tribinu za njihovo tumačenje. U proleterskom pokretu, u revolucionarnoj borbi, tražio je i isticao i moralni aspekt, etički smisao. Te će se njegove osobine osobito snažno ispoljiti na Bombaškom procesu u Zagrebu 1928. i mnogo puta kasnije, pridonoseći duboko humanom obilježju njegove ličnosti.

Poslije događaja na Valentinu pogrebu i zatvora, učestali su dolasci žandara u Veliko Trojstvo i pretresi Brozova stana. Stoga je odlučio da napusti Veliko Trojstvo i bjelovarski kraj. U suglasnosti s pokrajinskim partijskim rukovodstvom odlazi u Kraljevicu sa zadatkom da preuzme partijsku organizaciju i da u brodogradilištu, gdje se zaposlio, osnuje sindikalnu podružnicu. U kraljevičkom brodogradilištu, koje je pripadalo »Prvom jugoslavenskom društvu za gradnju brodova« (»Jugoslavenskim brodogradilištima d. d.«) iz Sušaka, Josip Broz se zaposlio, 21. rujna 1925, a bio je otpušten s posla 2. listopada 1926. godine.²² U Kraljevici je proveo oko godinu dana, ali je veoma uspješno djelovao u partijskoj i sindikalnoj organizaciji tako da je stekao neposredna iskustva u organiziranju i vođenju štrajka, najčešćeg oblika ekonomske borbe radničke klase. U brodogradilištu je Josip Broz radio u radionici za popravak i izradu dijelova za brodske motore. Upravo u vrijeme njegova dolaska, brodogradilište je dobilo velike poslove na reparaturi torpiljarki za ratnu mornaricu.²³ Prema vlastitim riječima, Josip Broz je došao u Kraljevicu po partijskom zadatku: »Po odluci Partije upućen sam da organiziram sindikalnu i partijsku organizaciju.«²⁴ Partijsku organizaciju preuzeo je od Pavla Gregorića koji je radio u Bakteriološkoj stanici ali je ubrzo

²¹ Isto, 109.

²² O radu Josipa Broza u Kraljevici usp. *Mihailo Sobolevski*, Ogulinski proces Josipu Brozu, Zagreb 1976; *isti*, Sindikalna aktivnost Josipa Broza u kraljevičkom brodogradilištu 1925—1926. godine, Tito, radnička klasa i sindikati (Saopštenja sa naučnog skupa: »Tito, radnička klasa i sindikati«, održanog 7. i 8. februara 1978. godine u Beogradu), Beograd 1979, 190—198; *dr Ubavka Vujošević*, Sindikalna djelatnost Josipa Broza Tita (1925—1928), Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje, br. 14, 1977, 14—28; *J. Broz Tito*, Iz govora radnicima brodogradilišta u Kraljevici, Tito, Istra—Hrvatsko primorje—Gorski kotar, Rijeka 1977, 77—78.

²³ *M. Sobolevski*, Ogulinski proces, n. dj., 31—32.

²⁴ Govor Josipa Broza Tita na proslavi 240-godišnjice osnutka brodogradilišta u Kraljevici, 30. travnja 1969, izvor kao u bilj. 23, 31.

nakon Brozova dolaska bio hitno premješten u Antimalarični institut u Trogir. Premještaj nije bio političke prirode, iako su vlasti znale da je »sumnjiv zbog komunizma«.²⁵

Josip Broz je uskoro po dolasku u brodogradilište formirao Pododbor Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije, sindikata u sastavu Nezavisnih sindikata (CRSOJ). Zatim učvršćuje partijsku organizaciju u Kraljevici i povezuje je s organizacijama u Bakru i Hreljinu.

Nova, radnička sredina u kojoj se našao djelovala je vrlo inspirativno na Josipa Broza. Osim partijskog rada koji je već dobro poznao, jer je u bjelovarskom kraju sudjelovao u rukovođenju nizom partijskih organizacija, u Kraljevici se Broz razvija u sposobnog i inicijativnog sindikalnog aktivista. Kao komunist nalazi se »na licu mjesta«, u radnoj sredini, gdje se jasno prepliću i uočavaju brojni konci kapitalističke eksploatacije. Radnička prava na nadnicu i njeno uredno isplaćivanje, neposredna zaštita radnika, ali i njihovo prosvjeđivanje, sve su to zadaci za predstavnika sindikata koji svoje drugove zastupa pred upravom poduzeća.

U Kraljevici je Broz uspješno djelovao i na kulturnom području, organizirajući priredbe i zajedničko čitanje knjiga, a u tom razdoblju objavljuje i prve članke u sindikalnim listovima, piše jasno, neposredno, ali s dubokim poznavanjem problema, oštro, ali odmjereno. Iz tih se tekstova jasno vidi da Josip Broz uz prirodne sposobnosti posjeduje i znanje o osnovnim tokovima društvenog razvoja, o biti kapitalističke eksploatacije.

Istodobno Broz čita i raspačava zagrebačke i beogradske listove *Organizovani radnik*, *Borbu*, *Književnu republiku* i šalje priloge za žrtve reakcije (Crvenu pomoć), obračunava raspačane brojeve i šalje prikupljeni novac.

Na početku 1926. Josip Broz je bio izabran za radničkog povjerenika u brodogradilištu. Položaj radnika bio je jako pogoršan i zbog običaja uprave da im neredovito isplaćuje tjedna primanja, a pogotovo premije. Oblasna inspekcija rada iz Zagreba poslala je svog predstavnika da provjeri jesu li opravdane žalbe radnika na neredovito isplaćivanje. U izvještaju te inspekcije zabilježeno je: »Tamošnje radništvo nalazi se oduvijek u teškim životnim prilikama, jer mu je zarada u tvornici jedini dohodak za život, pa ako se opetovano događa da se radništvo po više tjedana ne isplaćuje, to u tom vremenu isto nema od česa živjeti i biva ogorčeno na postupak preduzeća.«²⁶ Nalazi inspekcije, kojima su bile povod predstavke radnika, pokrenuli su ipak državni mehanizam na intervenciju. Na poticaj ministra socijalne politike, ministar vojske i mornarice naredio je istragu koja je pokazala da su »radnički zahtjevi potpuno opravdani«.²⁷ Uprava brodogradilišta morala se uz prijetnju globom obvezati na redovito isplaćivanje radničkih prinadležnosti a zaostalih plaća u roku od 8 dana, te osigurati da »radništvo bude vazda

²⁵ Dr Pavle Gregorić, Partijska jedinica u Kraljevici, u: *Mihael Sobolevski*, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927, Ogulin 1968.

²⁶ Citirano prema: U. Vujošević, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj., 17.

²⁷ Isto.

potpuno uposlano«. ²⁸ Uprava brodogradilišta bila je osobito pogodena tim što je odluka Inspekcije rada bila dostavljena i radničkim povjerenicima, što joj je, po njenom mišljenju, rušilo ugled među radnicima a njih poticalo na »nezadovoljstvo« i odvrćalo od »reda i discipline«. Zbog toga se nije dugo pridržavala redovnog isplaćivanja zarada već je krenula po starom. Opet je intervenirala Inspekcija rada. Radnici su prijetili »pasivnom rezistencijom«. Svi podaci ukazuju na to da je među radništvom u brodogradilištu postojao stalni naboj nezadovoljstva koji je prijetio da eksplodira. Reformisti iz Općeg radničkog saveza (ORS), koji su držali i Radničke komore u rukama, u skladu sa svojom općom orijentacijom, nastojali su taj naboj neutralizirati i pod svaku cijenu izbjegavati radikalnije akcije, a opravdane zahtjeve radnika usmjeravati u institucije sistema, na putove pregovora. Stoga su odmah zapazili promjene koje su nastale kao rezultat Brozova rada na konstituiranju i učvršćivanju sindikalne organizacije u brodogradilištu. Radnička komora u Zagrebu, koja je bila u rukama ORS-a, uputila je svoga inspektora u Kraljevicu sa zadatkom da prilikom posjete brodogradilištu agitira za osnivanje reformističke sindikalne organizacije. Inspektor je, u lipnju 1926, razgovarao s radničkim povjerenicima među kojima je bio i Josip Broz. U razgovorima s radnicima pozivao ih je da osnuju podružnicu Saveza metalčkih radnika, sindikata u sastavu ORS-a. U svom izvještaju Radničkoj komori ocijenio je da nema mogućnosti da Savez metalčkih radnika uspije dok u brodogradilištu budu zaposleni »onih *nekoliko vatreneh pristaša 'Nezavisnih'* koji šire među radništvom uvjerenje da Radnička Komora nije kompetentna bilo kakove korake u ime radnika poduzimati, jer nije izabrana voljom radnika«. ²⁹ Taj izvještaj iz lipnja 1926. pokazuje da se većina radnika okupila oko pododbora SRMIOJ i potvrđuje rezultate djelovanja Josipa Broza. On je radio vrlo ozbiljno i sistematično, proširio je i učvrstio partijsku organizaciju kao jezgru a zatim komuniste usmjerio na sindikalni rad što je imalo za rezultat okupljanje radnika oko organizacije Nezavisnih sindikata koju odlučno podržavaju i vjeruju joj kad ih zastupa. Tako je stvorena podloga i za organizirani otpor upravi brodogradilišta koja je nastavila novac za radničke plaće koristiti u druge svrhe a njih tjednima ostavljati bez novca. To je ugrožavalo ne samo njihovu egzistenciju već i Kraljevicu u cjelini, jer je grad živio prvenstveno od brodogradilišta. Na proslavi 240-godišnjice brodogradilišta 1969. godine, Josip Broz Tito je o tome rekao: »Ali nikada ovdje niste mogli biti sigurni da ćete u subotu dobiti platu, kada je trebalo da se ona daje. A Kraljevica je i tada, kao i vjekovima, živjela od brodogradilišta. Stanovnici Kraljevice patili su zajedno sa radnicima i njihovim porodicama.« ³⁰

Partijska organizacija odlučila se na akciju. Na njezinu inicijativu pododbor okuplja, 24. kolovoza 1926, radnike i predlaže štrajk do isplate zaostalih nadnica. Radnici prijedlog jednoglasno prihvaćaju. Bila je to najbolja potvrda Brozove aktivnosti, koju je kasnije, sjećajući se štrajka, Budimir Buda Milutinović, sekretar Centralne uprave SRMIOJ opisao

²⁸ Isto, 18.

²⁹ M. Sobolevski, Sindikalna aktivnost Josipa Broza, n. dj., 196.

³⁰ U. Vujošević, n. dj., 22.

ovim riječima: »Josip Broz bio je onda sekretar podružnice u Kraljevici i jedan od stvarnih tvoraca organizacije i u pravom smislu jedan ozbiljan rukovodilac. To mi je palo u oči odmah posle održanih sastanaka s upravom podružnice i opšte konferencije. Uvideo sam da je imao dobru taktiku da prvo priđe ljudima, da pronade i odabere one koji će biti aktivni suradnici organizacije, da dobro učvrsti organizaciju i da tek posle povede važne akcije, pa i štrajk.« Milutinović još spominje da je Broz bio vrlo tih, odmjeren, da je govorio malo ali odlučno i da je takvim držanjem stvarao sebi autoritet kod radnika. Bio je uvijek »povučen, ćutljiv i ozbiljan. Pravi tip onog starog boljševika[. .].«³¹

Kad je čovjek takvih osobina pozvao brodogradilišne radnike da uzmu svoju sudbinu u svoje ruke — oni su s povjerenjem pošli za njim. Josip Broz je u članku za zagrebački *Organizovani radnik* napisao taj poziv: »To znači da radnici sami moraju svoju sudbinu uzeti u svoje ruke, jer oni se nemaju nadati pomoći niotkuda.

Treba stisnuti raštrkane redove, treba zajednički i solidarno braniti sve dosadašnje tekovine, a boriti se za bolji život.«³²

Štrajk je trajao od 24. kolovoza do 9. rujna 1926. Radnici su bili dobro organizirani, imali su štrajkaški odbor, koji je organizirao danonoćne straže u brodogradilištu, predstavnici sindikata i radnički povjerenici pregovarali su s upravom. Štrajkom je izborena isplata dvotjednih primanja, garancija za naknadnu isplatu ostatka i za povratak svih štrajkaša na posao. Do kraja rujna uprava brodogradilišta isplatila je radnicima zaostala primanja, ali je i primijenila stari poslodavački manevar — objavivši obustavljanje rada »na neizvjesno vrijeme« i otpustila s posla osamdeset radnika. Među njima se našao i Josip Broz — zbog svoje političke aktivnosti, inače je bio dobar i stručan radnik i kao takvoga bi ga rado zadržali.³³ Tako je prvi štrajk, koji je organizirao i uspješno vodio, Broz platio gubitkom zaposlenja. Ali on je toga bio svjestan, pa je B. Milutinoviću govorio: »Po završetku štrajka meni nema ovdje opstanka, jer oni ipak znaju odakle vjetar duva.«³⁴

Odlazeći iz Kraljevice, ostavio je za sobom partijsku organizaciju od petnaest članova u samoj Kraljevici, te organizacije u Hreljinu, Bakru, Sušaku, kako je sam napisao u autobiografiji, vjerojatno na početku 1935, pod pseudonimom Walter, za potrebe Kominterne. Spomenuo je i osnivanje Okružnog komiteta kojem je bio član.³⁵ Kako se okružni komiteti uvode kao teritorijalna organizacija u strukturi KPJ tek Statutom donesenim na Trećem kongresu (Beč, 17—22. V 1926), komitet koji spominje Broz morao je biti formiran u razdoblju od kraja svibnja do Brozova otpuštanja s posla u brodogradilištu, 2. listopada 1926. Po Statutu KPJ okružna organizacija u strukturi Partije formira se na teritoriju jednog okruga od mjesnih ili rajonskih organizacija, a nalazi se

³¹ Isto 28. Buda Milutinović je dojmove o Josipu Brozu iznio u pismu Branislavu Resimiću koji je prikupljao sjećanja suvremenika na revolucionarni put metalca Broza. Ortavština B. Resimića nalazi se u Arhivu IHRPH.

³² *J. Broz Tito*, Sabrana djela, n. dj., tom 1, 9.

³³ *M. Sobolevski*, Ogulinski proces, n. dj. (1976), 45.

³⁴ *U. Vujošević*, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj., 27.

³⁵ *J. Broz Tito*, Sabrana djela, n. dj., 75.

između mjesne ili rajonske i oblasne ili pokrajinske organizacije. Cjelokupnim partijskim radom u okrugu rukovodi okružni komitet.³⁶

Funkciju sličnu ovoj Broz je imao, kao što smo vidjeli, i u partijskoj organizaciji bjelovarsko-križevačkog kraja. Tako je stjecao iskustvo ne samo u individualnom ilegalnom radu već i u rukovođenju. U tomu je pokazivao mnogo inicijative, organizirajući različite akcije. Jedna od njih bila je prvomajska zabava 1926. godine, umjesto zabranjenog mimohoda ulicama Kraljevice i javne skupštine. Bila je organizirana budnica, dijeljeni su crveni karanfili a priredba u Općinskom vrtu dugo se pamtila.³⁷ Broz je, vjerojatno, imao iskustva u organiziranju prvomajskih zabava još iz bjelovarskog kraja, a u Kraljevici je nastavio djelovati i na širenju knjiga među radnicima kao što je činio i u Velikom Trojstvu organiziranjem male posudbene biblioteke. Sam je vrlo mnogo čitao i nabavljao štampu i knjige. Tako je u Kraljevicu donio knjiga, vjerojatno ne samo iz Velikog Trojstva nego i iz Zagreba. Kao sekretar partijske organizacije imao je obvezu da organizira partijsko-prosvjetni rad, kako se tada nazivao rad na idejno-teorijskom obrazovanju. Da je to radio vrlo dobro svjedoči i pristojna količina knjiga koja je bila zaplijenjena 1927. kraljevičkim, bakarskim i hreljinskim komunistima prilikom hapšenja. Svi ti podaci pokazuju da je Josip Broz i u Kraljevici radio na vlastitom idejnom obrazovanju i da je stečena znanja prenosio i na svoje drugove komuniste.³⁸

Boravak u Kraljevici vrlo je značajna etapa u revolucionarnoj biografiji Josipa Broza Tita. On je tu razvio one sposobnosti sindikalnog i partijskog rukovodioca koje će potpuno doći do izražaja u Zagrebu 1927. i 1928. godine.

Ostavši bez posla u Kraljevici, Josip Broz je krenuo u Zagreb, a kad tu nije našao posla, uputio se u Beograd na poziv nekih funkcionara Centralne uprave SRMIOJ.³⁹ Računali su da će ga moći privući na stranu desne frakcije koja je imala uporište u centralnim organima Nezavisnih sindikata. Međutim, Broz nije prihvaćao vezivanje ni za desnu ni za lijevu frakciju, jer je nakon spoznaje da se i ljevica u biti ponaša kao frakcija odlučio da se distancira i od lijeve i od desne frakcije. O tome je na predavanjima u Kumrovcu rekao: »U to je vrijeme, dakle, ljevica bila revolucionarna i tu smo revolucionarnost prihvatili i mi članovi Partije. Zbog toga je ljevica uživala podršku i imala uporišta u članstvu KPJ, a u prvom redu među industrijskim proletarijatom u raznim krajevima naše zemlje.

Mogu da kažem da sam se i ja smatrao ljevičarem, dok nisam vidio da su to dvije frakcije, a tada sam rekao: Neću ni u jednu.«⁴⁰

Činjenica da nije prihvaćao uključivanje u desnu frakciju, što bi mu očito donijelo simpatije sindikalnih funkcionara u SRMIOJ i šire, sta-

³⁶ Statut KPJ, čl. 20–24. Istorijski arhiv KPJ, tom II, Beograd 1950, 136–137.

³⁷ *M. Sobolevski*, Ogulinski proces, n. dj. (1976), 36–38.

³⁸ *M. Sobolevski*, Ogulinski proces, n. dj., 51–56.

³⁹ *Dr Ubavka Vujošević*, Tito u Beogradu (1926–1944), Beograd 1977, 3.

⁴⁰ *Josip Broz Tito*, Borba i razvoj KPJ između dva rata, Predavanja u Političkoj školi SKJ »Josip Broz Tito«, Kumrovec 26. i 27. mart 1977. godine, Beograd 1977, 12.

jala je Broza potpune partijske izolacije. Nije mogao da se priključi ni jednoj beogradskoj ćeliji. U beogradskoj partijskoj organizaciji prevladavao je utjecaj Sime Markovića i njegovih bliskih suradnika među kojima je bio i Ljuba Radovanović. Njega je Broz upoznao još u Zagrebu 1924. godine, kad je Radovanović bio organizacioni sekretar zagrebačke oblasne organizacije KPJ. No to njihovo zagrebačko poznanstvo nije Radovanoviću ulijevalo povjerenje u Broza, jer je čak posumnjao da je provokator. Broz mu je tada podnio izvještaj o bjelovarsko-križevačkom kraju, o partijskoj organizaciji, kontaktima s lijevim krilom HRSS (HSS), te o količini oružja koje su prikupili, zatraživši da Radovanović objasni gledište Partije o tom pitanju. Radovanović se, čuvši ono o oružju, restrašio da Broz možda nije provokator, a Broz se iskreno razočarao u njegovu držanju.⁴¹ Tako je Broz u Beogradu živio (od sredine listopada do potkraj prosinca 1926) bez posla i bez mogućnosti da se priključi partijskoj organizaciji. Ipak je to vrijeme iskoristio da uči individualno i da sluša predavanja u sindikalnoj školi, a u prostorijama centralne uprave SRMIOJ sretao je mnoge metalce, sudjelovao u diskusijama, oštro kritizirajući sindikalnu birokraciju. Sretao se u sindikatu i s Đurom Đakovićem.⁴²

Slušajući predavanja na sindikalnoj školi, Broz je sudjelovao i u vježbama u pisanju sastava za buduće radničke dopisnike, što mu je koristilo, jer se javljao s priložima u radničkoj štampi. Znamo da je imao šapirografirana predavanja s te škole o dvije teme, »Ekonomski razvitak društva«, i »Međunarodni sindikalni pokret«, jer mu ih je 1927. u Zagrebu zaplijenila policija.⁴³ Njegov drug, također metalac, Rade Dokmanović, koji je s Brozom kratko vrijeme zajedno stanovao, sjećao se da je i kod kuće čitao. Spominje »jednu debelu knjigu, mislim da je to bila 'Historija socijalnih borbi'.«⁴⁴

Nakon što je sam našao kratkotrajno zaposlenje u nekoj mehaničarskoj radionici, Broz je otišao u Smederevsku Palanku gdje se zaposlio u Fabrici za opravku vagona »Jasenica A. D.«⁴⁵ Dobio je mjesto bravara-alatničara u alatnici i radio od kraja 1926, odnosno od početka 1927. do druge polovice ožujka 1927. godine. Odlazak u Smederevsku Palanku preporučili su mu u Centralnoj upravi SRMIOJ kako bi u tvornici pomogao organiziranje radnika. Situacija u tvornici bila je vrlo teška, jer su otpuštali sve radnike koji bi se isticali, osobito u političkom i sindikalnom radu. Stoga se Broz, sada već iskusan aktivist, orijentirao na

⁴¹ S. Koprivica-Oštrić, Tito u Bjelovaru, n. dj., 92.

⁴² U. Vujošević, Tito u Beogradu, n. dj., 6–7.

⁴³ Isto, 9–10. O samoobrazovnom procesu i idejnom razvoju J. Broza usp. i S. Koprivica-Oštrić, Proces samoobrazovanja i idejni razvoj Josipa Broza 1907–1928. godine, Tito, radnička klasa i sindikati, n. dj., 94–97 i *ista*, Idejni razvoj [Josipa Broza] do 1928. godine, Tito i revolucija, Beograd 1979, 145–149.

⁴⁴ U. Vujošević, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj., 36–37, Tito u Beogradu, n. dj., 10. Autorica dodaje u zagradi ime autora Maxa Beera. Riječ je o »Općoj historiji socijalizma i društvenih borbi«. To je djelo objavljeno u nekoliko njemačkih izdanja. Prvi dio, Stari vijek, u prijevodu M. Durmana, štampan je u Novom Sadu 1927. To znači da je Josip Broz čitao jedno od njemačkih izdanja cjelokupnog djela.

⁴⁵ Isto, usp. i U. Vujošević, Metalac Josip Broz na radu u Smederevskoj Palanci, Tito, radnička klasa i sindikati, n. dj., 199–204, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj. 43.

jačanje pododbora SRMIOJ i jedinstvo akcije, zajedničko nastupanje radnika bez obzira na političku ili sindikalnu pripadnost, odnosno na politiku jedinstvenog fronta proletarijata odozdo, iz baze. Stoga je na dopunskim izborima bio izabran za radničkog povjerenika. Pišući 1952. godine radnicima tvornice »Dragoslav Đorđević-Goša« Josip Broz Tito sjetio se svog rada: »I tada je za mene bila čast što mi moji drugovi radnici dadoše svoje povjerenje da zastupam njihove interese pred kapitalističkim izrabljivačima.«⁴⁶

Broz je i o stanju u toj tvornici pisao u zagrebačkom *Organizovanom radniku*, pozivajući svoje drugove da pristupe borbena sindikalnoj organizaciji kako bi se mogli energično boriti »protiv svirepe eksploatacije nezasićene buržoazije«.⁴⁷ Njegova aktivnost u funkciji radničkog povjerenika bila je glavnim razlogom za otpuštanje s posla toga »opasnog komunista i agitatora«. Vratio se u Beograd gdje mu u SRMIOJ predlažu da se zaposli kao strojar u mlinu, u Kumanovu. Već je krenuo u Makedoniju ali se na putu predomislio i vratio u Beograd. Sam je tu odluku ovako opisao: »No na putu sam razmišljao i upitao se — pa zašto ja idem tamo? Jeste da je plata bila veoma dobra, ali borim se sam sa sobom — šta da radim?«⁴⁸ U toj dilemi prevladalo je ono što čini bît Brozove revolucionarne ličnosti, potreba da se nalazi tamo gdje se radnička klasa bori, tamo gdje je potrebna svakodnevna akcija, da se nalazi u centru zbivanja i da sudjeluje u njima. Mjesto koje ga je posebno privlačilo, jer je njegov dotadašnji rad bio vezan uz njega, Zagreb, veliki radnički centar s tada najjačom partijskom organizacijom — bilo je ono pravo — sredina pogodna da se u njoj dalje gradi i svestrano razvija Brozova ličnost revolucionarnog stvaraoca. Zato je sišao s vlaka koji ga je vozio u Kumanovo i vratio se, svjesnom odlukom utječući na svoju sudbinu, u Zagreb, zadržavši se prethodno nekoliko dana u Beogradu.

3.

Kad je potkraj ožujka 1927. došao u Zagreb, Josip Broz je nastavio onaj rad koji je bio prekinut »Obznanom« i odlaskom u bjelovarski kraj na početku 1921. godine. Samo sada je bio zreliji kao čovjek, koji je u osobnom životu proživljavao bolne trenutke zbog smrti dvoje male djece, zreliji kao revolucionar za iskustva partijskog i sindikalnog rada, za rezultate samoobrazovanja i idejno-teorijskog uzdizanja kojima je posvećivao mnoge, najviše slobodne trenutke. Oblikovala se i sazrijevala revolucionarna ličnost koja je u prikladnoj, vrlo poticajnoj sredini nalazila široko polje svoga rada i nove mogućnosti za svoje oblikovanje. Tu, u Zagrebu zbilja se jedna od mnogih prekretnica u osobnom i revolucionarnom razvoju Josipa Broza, bitno značajna za budućnost. Nakon kratkotrajnog rada u mehaničarskoj struci, postao je profesionalni revolucionar; od tada je živio isključivo za oslobodilačku borbu proletarijata

⁴⁶ U. Vujošević, Metalac Josip Broz na radu u Smederevskoj Palanci, n. dj., 203.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata, n. dj., 14.

svoje zemlje, dajući joj takve stvaralačke doprinose koji su ga uvrstili među vodeće revolucionare komunističkog pokreta.

Odmah nakon dolaska u Zagreb, potkraj ožujka 1927. godine, Josip Broz se pridružio pododboru SRMIOJ koji je upravo pripremao godišnju skupštinu.⁴⁹ Na toj je skupštini, održanoj 3. travnja 1927, bio izabran za tajnika novoizabrane Uprave pododbora SRMIOJ.⁵⁰

U travnju 1927. Josip Broz bio je kooptiran u Mjesni komitet zagrebačke organizacije KPJ.⁵¹

Pododbor SRMIOJ u Zagrebu sazvaio je opću konferenciju metalaca, organiziranih i onih izvan organizacija, koja bi raspravljala o položaju tih radnika i pitanju njihove organiziranosti. Tu je skupštinu, zakazanu za 19. travnja 1927, zagrebačko redarstvo zabranilo. Protestirajući protiv zabrane u članku za zagrebački *Organizovani radnik*, Josip Broz je napisao: »Stalni napadi policije na Nezavisne sindikate potvrđuju i tu činjenicu da su oni jedini, iskreni i pravi branioci radničkih interesa i nepomirljivi protivnici buržoazije.«⁵²

Kratkotrajno, posljednje zaposlenje Josipa Broza u struci bilo je u »Umjetnoj i građevnoj bravariji Dragutina Hamela« koju je vodila vlasnikova udovica a radionicu su popularno nazvali »Hamelovka«. Broz je u »Hamelovki« radio 10 dana, od 11. do 21. svibnja 1927. Zbog sukoba s poslovođom napustio je posao.⁵³

Na plenumu Mjesnog radničkog sindikalnog vijeća (MRSV), 16. svibnja 1927, Josip Broz je bio uz Ladislava Kordića izabran u Izvršni odbor, kao predstavnik kovinara, odnosno metalaca.⁵⁴ Kako mu je zbog neuposlenosti prijetilo protjerivanje iz Zagreba u zavičajnu općinu, zagrebački metalci odlučuju da Broz bude Oblasni sekretar SRMIOJ. Odlukom Pokrajinskog radničkog sindikalnog vijeća (PRSV) preuzeo je tu dužnost, po svojoj prilici potkraj svibnja 1927. Plaću su mu osiguravali zagrebački metalci, jer su uplaćivali svaki po 2 dinara kako bi spriječili Centralnu upravu da im odredi drugoga a i da bi njihov sekretar mogao odmah nastupiti dužnost.⁵⁵

U Zagrebu se u toku 1927. i 1928. godine isprepliće Brozova intenzivna i raznolika sindikalna aktivnost s onom u Mjesnoj organizaciji KPJ. Na početku srpnja 1927. počeo je obavljati i funkciju organizacionog sekretara Mjesnog komiteta.⁵⁶ No taj rad prekida hapšenje, 14. srpnja ujutro, koje je na zahtjev Žandarmerijske čete iz Sušaka obavilo zagrebačko Redarstveno ravnateljstvo. Broz je tada stanovao na Trešnjevci. Bio je istog dana otpremljen iz Zagreba preko Sušaka u uze Kotarskog suda u Bakru. Razlog za hapšenje bio je u vezi s hapšenjima komunista u Kra-

⁴⁹ U. Vujošević, *Sindikalna djelatnost Josipa Broza*, n. dj., 47–48.

⁵⁰ *Organizovani radnik*, Zagreb, 14. IV 1927.

⁵¹ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, n. dj., tom I, 280.

⁵² Isto, 17.

⁵³ Isto, 280.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ U. Vujošević, *Sindikalna djelatnost Josipa Broza*, n. dj., 53–54.

⁵⁶ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, n. dj., tom I, 281.

ljevici i Bakru. S Brozom je u Zagrebu bio uhapšen i liječnik dr Miroslav Delić. Svi su oni bili uhapšeni zbog sumnje na širenje komunizma. U Kraljevici, Bakru, Šmrčki i Hreljinu bili su uhapšeni Ivan Dujmić, Rade Celer, Vjekoslav Franović, Filip Pavešić, Lovro Juretić i Ivan Pravdica. Obrazloženje za to nalazimo u izvještaju komandira Žandarmerijske stanice u Kraljevici Severina Puca: »Povjerljivim putem prijavljeno je bilo na ovoj stanici, da gorepomenuti osumnjičenci pripadaju, odnosno da su članovi Nezavisnog radničkog saveza, odnosno komunizma, te da posjeduju razne komunističke i boljševičke brošure, knjige i novine koje rasturavaju među narod a sami lično komunističku i boljševičku ideju propagiraju.«⁵⁷

Svi uhapšeni predani su na postupak Kraljevskom državnom odvjetništvu u Ogulinu, osim doktora Delića koji je bio oslobođen zbog nedostatka dokaza, 15. srpnja 1927.⁵⁸ Priključili su im još trojicu uhapšenih radnika iz Hreljina i zatvorili ih u sudski zatvor u Frankopanskoj kuli iz XV stoljeća. Kako su sudske vlasti odugovlačile postupak protiv trojice uhapšenika koje su zadržali, Broza, Dujmića i Celera, Josip Broz je odlučio da stupi u štrajk gladu. Štrajk je prekinuo poslije pet dana, jer je dobio obećanje da će istražni proces biti ubrzan. Kad je istraga završena, Broz je bio pušten na slobodu do početka suđenja i vratio se u Zagreb da nastavi rad u Partiji i Sindikatu. Kako je u međuvremenu bio uhapšen Blagoje Parović, sekretar Centralne uprave Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije i obrta (SRKPIOJ), koji je imao sjedište u Zagrebu, Broz je preuzeo njegovu dužnost.⁵⁹ O hapšenjima primorskih drugova i svome napisao je članak za zagrebačku *Borbu* u kome se narugao strahu buržoazije od »komunističkih zavjera«, »paklenih strojeva«, veza s Komunističkom internacionalom u Moskvi, te o »centrali« u Bakru »od kuda da se je rukovalo cijelim pokretom«. Broz piše: »Najinteresantnije jeste to da oni kažu kako je revolucija imala izbiti putem štrajkova. Mi se u čudu pitamo: gdje i u kojem preduzeću bi buknuo štrajk, kad se nigdje ne radi? Radni narod Primorja tako rekuć umire od gladi jer nema zarade.«⁶⁰ U članku je pozvao radni narod da se okupi oko Republikanskog radničko-seljačkog saveza. Kao što je već rečeno, taj Savez ili blok bio je forma legalnog okupljanja pristaša politike KPJ u revolucionarnom savezu radnika i lijevo orijentiranih seljaka. U rujnu 1927. održavani su skupštinski izbori a KPJ je na njima sudjelovala upravo s kandidatskim listama toga saveza. U predizbornu agitaciju uključio se i Broz koji je održavao predizborne sastanke u bjelevarsko-križevačkom kraju. Izborni rezultati, iako Radničko-seljački savez nije dobio mandata, ipak su pokazivali da se oko njega okuplja određeni broj seljaka. Od 42.985 glasova u cijeloj zemlji taj Savez je u Hrvatskoj dobio 17.201 glas.⁶¹ Tome treba dodati da je prilikom pretraga Brozova stana, 14. srpnja 1927, pronađeno kod njega i jedno pismo Ivana Dujmića, koji je bio uhapšen u Bakru, a u pismu govori o nasto-

⁵⁷ M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu, n. dj. (1976), 51.

⁵⁸ Isto, 64.

⁵⁹ J. Broz Tito, Sabrana djela, n. dj., tom 1, 284.

⁶⁰ Isto, 24.

⁶¹ U. Vujošević, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj., 58.

janju »da održimo Županijsku konferencu i na taj način pozovemo jednog referenta za istu, to se radi za stvaranje liste ovih izbora«. ⁶² Taj podatak ukazuje na vezu sa sličnim radom u bjelovarsko-križevačkom kraju gdje je Republikanski savez radnika i seljaka imao znatnih uspjeha, a u tom radu je sudjelovao i Josip Broz. On je očito i u Kraljevici s drugovima govorio da treba provoditi program tog Saveza a Dujmićev pokušaj svjedoči i o nekim akcijama, te da su mu drugovi iz Kraljevice pisali o svojim problemima u radu, iako je radio na drugim partijskim i sindikalnim poslovima.

Dok je Broz bio u zatvoru, na njegovo mjesto oblasnog sekretara SRMIOJ došao je Đuro Đaković, pa su se nakon Brozova povratka iz Ogulina našla u Nezavisnim sindikatima ta dva odlučna borca. Kao sekretar CUSRKPIOJ, Josip Broz je morao mnogo putovati, posjećivati pododboje (podružnice) kojih je u Jugoslaviji bilo 52, sa 2129 članova od oko 5300 radnika uposlenih u 86 kožarskih i obućarskih tvornica i poduzeća. ⁶³ Tako je Broz kao predstavnik sindikata posredovao u štrajku radnika tvornice »Bata« u Zagrebu, organizirajući radnike uz pomoć komunističke frakcije u pododboru SRKPIOJ da budu sposobni boriti se za svoja prava i štrajkom, a tvornice »Bata« bile su poznate po maksimalnoj, dobro organiziranoj eksploataciji radnika. ⁶⁴ Kao sindikalni funkcionar, Broz je u zagrebačkom *Organizovanom radniku* objavljivao članke i priloge, pa i o štrajku u tvornici »Bata«.

Sve se to događalo, dok je čekao sudski proces u Ogulinu. Uz vrlo opsežne sindikalne obveze, koje je ispunjavao ostvarujući zavidnu aktivnost, obavljao je i zadatke organizacionog sekretara MK. Zahvaljujući tome, unapređivao je oblik djelovanja u KPJ, poznat pod nazivom komunistička frakcija ili frakcija (to se ne odnosi na političke frakcije u KP), koji se razvio prelaskom Partije u ilegalnost, iz potrebe da u raznim legalnim organizacijama i udruženjima djeluju aktivni komunisti, koji će se tamo boriti i izboriti za politiku KPJ. Na Trećem kongresu KPJ, frakcije su kao organizacioni oblik rada komunisti definirane Statutom u kojem posebni odjeljak govori o »Frakcijama u vanpartijskim organizacijama«. ⁶⁵ Frakcije su definirane Statutom kao »organi Partije u vanpartijskim organizacijama«, uz izričito naglašavanje da one »nisu osnovne partijske organizacije« pa su stoga potpuno potčinjene nadležnim partijskim komitetima. Frakcijama rukovode uprave koje odgovaraju partijskim komitetima. ⁶⁶ U vrijeme Brozova rada u zagrebačkim sindikatima djelovale su frakcije u PRSV, u sindikatima drvodjeljaca i oblasnim odborima metalnih radnika i radnika odjevne industrije. Komunističkim frakcijama Oblasnog odbora metalaca i Centralne uprave

⁶² Arhiv IHRPH, Zbirka XIX, fascikl Josipa Broza. Pismo Ivana Dujmića citira i M. Sobolevski u raspravi *Revolucionarni rad Josipa Broza u Kraljevici i ogulinski proces, Tito, Istra – Hrvatsko Primorje – Gorski kotar, Rijeka 1977*, 126, 136.

⁶³ U. Vujošević, *Sindikalna djelatnost Josipa Broza*, n. dj., 62.

⁶⁴ Isto, 64.

⁶⁵ Istorijски arhiv KPJ, n. dj., tom II, 140. O frakcijama u Statutu KPJ govore članovi od 44 do 49.

⁶⁶ Isto.

kožaraca rukovodio je Josip Broz.⁶⁷ Taj rad bio mu je dobar temelj na kojem je, najprije u sindikalnim a zatim i u partijskoj organizaciji, građio i oblikovao antifrakcijsko usmjerenje. Treba podsjetiti da su lijeva i desna frakcija u KPJ, za razliku od spomenutih komunističkih frakcija, izražavale gledišta dviju struja u KPJ na strategijsko usmjerenje Partije i njenu politiku, pa pripadaju sferi idejnih i političkih kontroverzi, a ne sferi strukture organizacije.

O radu Josipa Broza u frakciji metalaca zabilježio je sjećanja njegov drug Branislav Resimić: »Broz je pridonio da frakcija nastupa kao tijelo, tj. rukovodeći centar u sindikatima. Frakcija na svojim povjerljivim sastancima i sjednicama [...] tretira sve probleme, kako o stvaranju i izgradnji sindikata, tako o organizovanju i rukovođenju borbe radnika u radionicama i tvornicama. Uz to, frakcija se odlučno ograđuje od utjecaja ljevičara i desničara i zameće borbu za likvidaciju svih vrsta frakcije.«⁶⁸

Broz je sudjelovao u još jednom vrlo značajnom području djelovanja komunista, radu sa ženama. Na plenumu zagrebačkog MRSV bio je izabran u Komisiju za rad među ženama s Ivanom Krndeljem, Ankom Butorac, Barbarom Debeljak, Marijom Gržetić i Zorom Nikolić. Ubrzo zatim morao je u Ogulin gdje je, 25. listopada 1927, započeo sudski proces. Trajao je do 28. listopada, kad su izrečene presude. Josip Broz bio je osuđen na sedam mjeseci zatvora i do pravomoćnosti presude pušten na slobodu. Vraća se u Zagreb da nastavi rad. Tek tada ga je zagrebački pododbor SRMIOJ oslobodio funkcije tajnika, jer je izabrana nova uprava. U studenom dobiva presudu Kraljevskog sudbenog stola u Ogulinu i posredstvom svoga advokata podnosi ništovnu žalbu i priziv na presudu. Na presudu se žalio i javni tužilac, smatrajući je preblagom. U međuvremenu, zbog odlaska Đure Đakovića u Sovjetski Savez da bi pohađao Međunarodnu lenjinsku školu (MLŠ), Josip Broz je ponovo preuzeo funkciju oblasnog sekretara metalaca.⁶⁹ Kako je još na trećem redovnom kongresu SRMIOJ u srpnju 1927. bio izabran u Centralnu upravu tog saveza, u studenom je morao u Beograd na prvu sjednicu. Tamo je s ostalim članovima iz Zagreba izborio da Centralna uprava SRMIOJ uputi zahtjev uredništvima radničkih listova da prekinu polemiku CRSOJ i PRSO iz Zagreba, stoga što ostavlja veoma loš dojam na radnike i nanosi veliku štetu pokretu. Spor se vodio oko formiranja nove oblasne organizacije, osječke, koja bi se izdvojila iz PRSO za Hrvatsku i Slavoniju a na čemu su inzistirali pripadnici desne frakcije, članovi CRSOJ. To je bilo suprotno odluci kongresa Nezavisnih sindikata da se pokrajinske organizacije neće drobiti na manje. Kako je desna frakcija u KP podržavala rukovodstvo osječke organizacije, željeli su odvojiti i sindikalnu organizaciju od Zagreba, gdje se i u sindikatima i u partiji formirao otpor frakcijskoj borbi, a inače je uvijek imala uporište lijeva frakcija. PRSO za Hrvatsku i Slavoniju dobio je podršku beogradskog MRSV. To je vijeće osudilo »kampanju protiv zagrebačkih

⁶⁷ U. Vujošević, *Sindikalna djelatnost Josipa Broza*, n. dj., 64.

⁶⁸ Isto, 65.

⁶⁹ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, n. dj., tom I, 287.

drugova« u posebnoj rezoluciji. Pridružilo im se zagrebačko MRSV a oba su vijeća zatražila reorganizaciju sindikata na sekcije po poduzećima (industrijski sindikati) i odlučno protestirala protiv politike »birokratsko-hegemonističkog centralizma« u sindikalnom pokretu. Zahtijevali su ostvarenje kongresnih odluka i dosljedno provođenje principa demokrat-skog centralizma i proleterske demokracije.⁷⁰ Solidarno nastupanje mje-snih vijeća ukazivalo je na podlogu, koja je uistinu postojala, na kojoj se mogao graditi program prevladavanja frakcijskih sukoba i kao rješe-nje stvarati jedinstvo na odlučnom odbijanju frakcija. Tu je mogućnost ne samo uočavao već je na njoj i gradio svoju antifrakcijsku borbu Josip Broz. On je posebnu pažnju posvećivao komunističkim frakcijama u sindikatima, te kao sindikalni funkcionar u zagrebačkoj i pokrajinskoj organizaciji sindikata i u dva saveza posjećivao frakcije i podsticao nji-hovu aktivnost.

U prosincu 1927. prvi put potpisuje jedan dokument sindikata kožaraca za Crvenu sindikalnu internacionalu pseudonimom Georgijević.

Potkraj 1927. godine, u listopadu, u Zagreb se zbog provala i hapšenja u Beogradu, premješta sjedište centralnih organa KPJ i SKOJ. Tako mjesna organizacija KPJ može biti u kontaktu s najvišim forumima Partije, ako se za to ukaže potreba.

Josip Broz je i potkraj 1927. i u prvoj polovici 1928. godine, zapravo sve do hapšenja u kolovozu, obavljao toliko mnogo poslova, partijskih i sindikalnih, da ih je veoma teško pregledno pratiti i prikazati. Začuduje energija kojom sve to radi, jer za njega nema malih poslova i sve, od najviših foruma do neposredne brige o pojedinom drugu ili njegovoj porodici, jednako mu je važno i značajno. Stiže da pomogne, organizira, utješi i da istodobno pridonosi strateškim koncepcijama razvoja KPJ, a ta neiscrpna stvaralačka energija jednako je zadivljavala suvremenike kao što i danas nas zadivljuje. Stoga će pregled tih aktivnosti biti dan po područjima djelovanja, tematski.

Obavljajući funkciju oblasnog sekretara metalaca Josip Broz prisustvuje izborima za radničke povjerenike, najviše u Zagrebu, ali i u ostalim mje-stima. Izvještaji s tih izbora, koje je pisao i potpisivao, malobrojni za-pisnici sjednica Izvršnog odbora MRSV ili dopisi koje je također sasta- vljao i potpisivao, pripadaju najstarijoj sačuvanoj građi s Brozovim rukopisom ili potpisom. Kao predstavnik sindikata, Broz je u Zagrebu prisustvovao i izborima za radničke povjerenike u Državnoj ortopedij-skoj radionici (10. III 1928), u poduzeću »Mehanika K. d.« (24. III 1928), u »Umjetnoj i građevnoj bravariji Dragutin Hamel«, tzv. »Hame-lovki« (23. IV 1928), u tvornici svijeća »Iskra« (8. VI 1928) i u radionici za građevnu i umjetnu bravariju Pavla Cernjaka (9. VII 1928).⁷¹

Josip Broz je u tom vremenu vodio i neke štrajkove. U tvornici »Sila« najprije je morao da se izbori za sindikalnu organizaciju. To je poduzeće bilo poznato po velikoj eksploataciji i nečovječnom postupanju s radni-cima, osobito mladima, koji su u tvornici bili naučnici. Poslodavci su od-

⁷⁰ *Josip Cazi*, *Nezavisni sindikati*, knj. III, sv. I, Zagreb 1967, 51–53.

⁷¹ Originalni dokumenti o izboru radničkih povjerenika čuvaju se u Arhivu IHRPH, u fondu Radničke komore.

bijali da bilo što promijene radi poboljšanja položaja svojih radnika, iako su i sami nekada bili metalski radnici. Broz je najprije u »Silu« poslao dvojicu komunista, Dragutina Simeonija i Andrea Benussija, da bi organizirali sindikat i oni su uspjeli pridobiti većinu radnika. Kad je kao predstavnik sindikata Simeoni obavijestio upravu o zakazivanju izbora za radničke povjerenike, bio je smjesta otpušten. Broz je tada pripremio radnike za štrajk, jer nije imao povjerenja u Oblasnu inspekciju rada, koja je imala intervenirati zbog otpušanja Drage Simeonija, kao kandidata za radničkog povjerenika i još petorice radnika. U tvornici je formiran štrajkaški odbor i većina radnika stupila je, 5. I 1928, u štrajk. Prema sjećanju A. Benussija, Broz koji je bio u stalnoj vezi sa štrajkašima govorio im je: »Tražim od vas da budete jedinstveni i uporni, jer svako popuštanje znači početak neuspjeha, tihu likvidaciju štrajka i davanje mogućnosti neprijateljima radničke klase da slave pobjedu.«⁷²

Poslodavci su odbili da vrata na posao otpuštene radnike, Oblasna inspekcija rada svojim indiferentnim ponašanjem doista se stavila na stranu poslodavaca, koji su zbog sukoba štrajkaša i štrajkbrehera zatražili intervenciju policije, a ona je uhapsila osmoricu radnika, među njima i sve članove štrajkaškog odbora. Tako je štrajk ugušen silom. Broz je učinio sve da se pomogne porodicama Simeonija i Benussija; sam im je nosio novac. Organizacija Crvene pomoći (CP), koja je u Zagrebu dobro radila, brinula je za uhapšene, njihovu prehranu, porodice koje su ostale bez hranitelja, a organizirala je i obranu. Kako je CP bila ilegalna za javnost, bile bi to akcije pojedinaca, kao pomoć žrtvama reakcije, a angažirali su se i sindikati, kao u slučaju »Sile« Josip Broz u ime metalaca. Takva organizirana briga za uhapšene drugove, koji su osjećali da nisu napušteni u trenucima neizvjesnosti o sudbini najbližih, a podvrgnuti mučenjima, kalila je i pridobivala za pokret odane borce i revolucionare. Broz se odlikovao posebnim smislom za organiziranje i vođenje štrajkova, koje je uspoređivao s ratom, a sindikalnim aktivistima preporučivao da se bore kao vojni stratezi, te da na licu mjesta, u trenu, donose odluke.⁷³ To je još jedna potvrda da njegove akcije nisu bile samo rezultat uvjerenja, već i velikih ličnih sposobnosti koje su mu omogućavale da mnogo puta u životu odluke donosi hitro, ali da ih prije toga raščlani, pa i prodiskutira o njima s drugovima, ako su to prilike dozvoljavale. Kao funkcionar kožaraca, Broz je organizirao i štrajk u karlovačkoj tvornici »Podvinec«, u travnju 1928, a kao sekretar metalaca kratki ali uspjeli štrajk u »Hamelovki«, 26. srpnja, iako je tada već bio u djelomičnoj ilegalnosti, jer ga je tražila policija.

U okupljanju i organiziranju neuposlenih radnika u Zagrebu sudjelovao je Josip Broz kao sindikalni funkcionar, tajnik Izvršnog odbora MRSV. Rajonske partijske organizacije i pojedine partijske ćelije dale su inicijativu da se povede akcija za okupljanje i organiziranje tih radnika. Formiran je Akcioni odbor nezaposlenih radnika koji je imao voditi akciju na njihovu okupljanju, bez obzira na političku i strukovnu pripadnost. Zakazana je skupština ali ju je zabranila policija. Neuposleni radnici ipak

⁷² U. Vujošević, Sindikalna djelatnost Josipa Broza Tita, n. dj., 78.

⁷³ Isto, 81.

su je održali u prostorijama Radničke komore, a poslije nje demonstrirali su po ulicama, sukobili se s policijom i šesnaestorica su uhapšena.^{73a} Poslije kraćeg zatvora, većina je protjerana u zavičajne općine, što je bila omiljena metoda zagrebačke policije za brzo oslobađanje od nepoćudnih protivnika. Kako bi neuposlone držao na okupu i omogućio im da što korisnije provode vrijeme, MRSV je za njih osigurao sobu u prostorijama Nezavisnih sindikata i organizirao seriju predavanja. Ladislav Kordić govorio je o uzrocima besposlice, Marijan Šokičić o radničkim sindikatima, Vjekoslav Kranjec o radničkoj štampi, Franjo Peterković o radničkom zaštitnom zakonodavstvu i Josip Broz o postanku društva.⁷⁴ Po temi koju je izabrao, vidi se da su Broza zanimala teorijska pitanja, to je područje ulazilo u njegov program samoobrazovanja, a kasnije je znanje prenosio i na druge.

Još jedno područje djelatnosti zaokupljalo je Broza — organiziranje žena-radnica. Na njihovom okupljanju i političkom prosvjećivanju angažirao se i sindikat i Partija. Broz je, kao član Komisije za rad među ženama Izvršnog odbora MRSV, sudjelovao u organiziranju sastanka radnica na kojem se govorilo o političko-prosvjetnom radu među ženama i predviđeno održavanje serije predavanja »O ženi u raznim razdobljima društvenog razvitka«. Govorilo bi se o matrijarhatu, o ženi u robovlasničkom društvu i u feudalizmu, te o ženi u doba kapitalizma i imperijalizma.⁷⁵ Mjesni komitet KPJ, kojem je na čelu bio Broz, organizirao je u povodu Dana žena 8. marta niz brzih ilegalnih ili polulegalnih sastanaka žena s izlaganjima o značenju toga dana a izdao je i letak. U sastavljanju je sudjelovao i Broz. U letku se kaže: »Na čelu oslobodilačke borbe proletarijata stoji Komunistička partija Jugoslavije, koja vodi borbu za obaranje buržoaske nasilničke države i uspostavu diktature proletarijata, bori se time i za potpuno i stvarno oslobođenje radnih žena.«⁷⁶ Slijedeći ulomak sjećanja Josipa Broza Tita na revolucionarne likove omladine i žena mnogo govori i o njemu kao discipliniranom komunistu koji je svaki zadatak, pa i najmanji, obavljao s punom odgovornošću, ispunjavajući čak i svoj dio obveze u dijeljenju letaka: »Sjećam se i znam, još iz vremena kad sam u Zagrebu bio sekretar pokrajinske sindikalne organizacije i sekretar mjesne partijske organizacije, da su žene noću dijelile letke, vršile kurirsku službu, štampale na ciklostilu letke i obavljale druge zadatke.« I: »U to vrijeme sam zajedno s nekim drugaricama učestvovao i ja u dijeljenju letaka pošto je postojala obaveza da i partijski funkcioneri u tome učestvuju.«⁷⁷ Zajedno sa svojim suprugom u tim je akcijama sudjelovala i Pelagija Broz, koja je u Zagrebu postala član KPJ i pripadala najduže posebnoj ženskoj ćeliji. U Nezavisnim sindikatima radila je u savezu drvodjeljaca.

^{73a} Isto, 93.

⁷⁴ Isto, 94.

⁷⁵ *Organizovani radnik*, Zagreb, 9. veljače 1928. U najavi predavanja učinjen je pokušaj prevodenja pojma matrijarhat kao »materinstvo ili vladavina žene«, što se može ocijeniti kao skromni prilog stvaranju naše marksističke terminologije.

⁷⁶ *J. Broz Tito*, Sabrana djela, n. dj., tom I, 92.

⁷⁷ *J. Broz Tito*, Sjećanja na revolucionarne likove omladine i žena, Četrdeset godina, Zbornik sjećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog pokreta, tom I (1917–1929), 288.

Problem kulturno-prosvjetnog i sportskog djelovanja sindikata također je zaokupljao Josipa Broza, pa je, kao tajnik Izvršnog odbora MRSV, pozvao zagrebačke radnike da osnuju »umjetničku diletantsku grupu u sklopu Nezavisnih sindikata.«⁷⁸

Svim podružnicama uputio je i okružnicu o radničkim zabavama. Evo jednog ulomka: »Pošto se je u zadnje vrijeme održao priličan broj zabava koje su priredile pojedine podružnice i struke, gdje se je pokazala žalosna pojava da te zabave nemaju karakter radničkih zabava odnosno nemaju obilježje klasnih proleterskih zabava gdje bi se u prvom redu manifestovala radnička svijest i da moralno čim više uspiju, već se nekoji drugovi jedino rukovode time kako bi čim više materijalno uspjeli (ajnkasirali) kod čega se događaju takve stvari da je sramota po naš radnički pokret, jer se gaze principi radničke klase i unaša demoralizacija u radničke redove, a samim time pojačava sitnoburžoasko shvatanje kod radnika.«⁷⁹

Godine 1928. Broz je aktivno sudjelovao u pripremama proslave 1. maja, a kad je skupština Nezavisnih sindikata, zakazana u kinu »Olimp«, bila zabranjena, odlučeno je da se socijalistička skupština u kinu »Apolo« pretvori u svoju. Broz je tom prigodom bio uhapšen i proveo dva tjedna u zatvoru.⁸⁰ Toga je dana na priredbama prikupljeno 4000 dinara za Crvenu pomoć, odnosno za žrtve reakcije, a bilo je i obustava rada.

Svoje sposobnosti organizatora masa Josip Broz je potpuno iskoristio u akcijama koje su u Zagrebu vođene u povodu atentata na prvake HSS u Narodnoj skupštini u Beogradu, 20. lipnja 1928. Toga dana, na sjednici Biroa CK KPJ Josip Broz bio je određen za zamjenika organizacionom sekretaru Jakobu Žorgi, jer je odlučeno da se svi članovi biroa povuku u duboku ilegalnost.⁸¹

Josip Broz je sa članovima MRSV, koji su održavali toga dana sastanak, izišao na ulicu da se priključi spontanim demonstracijama koje su izbile u gradu. Kao sekretar MK KPJ potakao je inicijativu da Partija tim spontanim izrazima revolta protiv režima da svoje usmjerenje. Sastavio je i letak MK KPJ i SKOJ pod naslovom »Proglas radnicima, seljacima i siromašnim građanima« koji je umnožen u 4000 primjeraka. U letku se kaže: »*Radnici, seljaci i siromašni građani*, ovi događaji jasno su pokazali da politikom prosjačenja i politikom sporazuma radnog naroda sa buržoazijom ne možete postići vaše zahtjeve: *sniženje poreza, uništenje besposlice, povišenje nadnica, osamsatno radno vrijeme i nacionalno oslobođenje od srbijanske buržoazije.*

Samo radnička klasa u savezu sa seljacima i siromašnim građanima u revolucionarnoj borbi oslobodit će vas od dvorsko-militarističke klike, od srbijanske ugnjetičko-kapitalističke vlade, za radničko-seljačku vladu, za radničko-seljačku federativnu republiku na Balkanu, za savez sa Sovjetskom Rusijom.«⁸²

⁷⁸ *Organizovani radnik*, Zagreb, 1. III 1928.

⁷⁹ *J. Broz Tito*, Sabrana djela, n. dj., tom I, 64.

⁸⁰ Isto, 197–202.

⁸¹ *U. Vujošević*, Sindikalna djelatnost Josipa Broza, n. dj., 107.

⁸² *J. Broz Tito*, Sabrana djela, n. dj., tom I, 115–116.

Drugi dan, 21. lipnja, na zagrebačkim ulicama kipjele su organizirane demonstracije s oko 30.000 sudionika. U Ilici je došlo do žestokih okršaja s policijom, konjičkom policijom i žandarmerijom. Na nekoliko mjesta u centru grada bile su podignute barikade. Demonstracije su trajale do pola noći a kolone demonstiranata bile su potiskivane prema periferiji. Bilo je mrtvih i ranjenih, naravno, i uhapšenih demonstiranata.

Protuudar režima došao je drugi dan, 22. lipnja, kad je Nezavisnim sindikatima bio zabranjen rad, zapečaćene prostorije i obustavljeno glasilo *Organizovani radnik*. Josip Broz se povukao u ilegalnost i tako izbjegao hapšenje. Ocjenjujući te događaje na predavanjima za polaznike Političke škole SKJ, Josip Broz Tito je rekao: »Bila je to borba u kojoj smo sami sebe ispitati — da li smo sposobni za neke veće akcije. I pokazalo se da jesmo. Poginulo je pet radnika, pedesetak je ranjeno, a više od stotinu uhapšeno. Sva je žandarmerija i policija bila na ulici. Prevrtani su tramvaji. Iz kavane 'Korzo' u Ilici, na primjer, iznesene su sve stolice i zakrčena je ulica. Napravljene su barikade.« Tada je ispričao i događaj s policajcima i taksistom, koji ga je sa Zvijezde oko dva sata po ponoći vozio u ilegalni stan u Vinogradskoj: »Kod 'Korza' smo naišli na grupu policajaca, pa sam pomislio, ima li tu neko ko će me prepoznati? Srećom nije niko. Šoferu su upitali kuda vozi, a on kaže: gospodinu se žuri na stanicu. Kako se toga sjetio ne znam, jer ja sam mu rekao da me vozi u Vinogradsku ulicu. Policajac je došao da me pogleda a ja imam pištolj i bombu u džepu. On gleda i onako mrko kaže — idite. I tako smo prošli.«⁸³

Broz je, 22. lipnja, napisao dva letka, prvi kao poziv na generalni štrajk i drugi u znak protesta protiv zabrane sindikata. U prvom letku s potpisom MK KPJ poziva radnike, radnice i siromašne građane da u znak protesta protiv režima, na dan sprovođa žrtava palih u skupštini i onih na zagrebačkim ulicama, stupe u generalni štrajk.⁸⁴ U drugom letku, koji je za PRSO potpisao Josip Broz, kaže se: »Mi radnici ne možemo biti bez naših strukovnih organizacija, ne možemo ostati bez zaštite pred poslodavcima.

Naročito ne možemo ostati bez sindikata danas, u doba privredne krize, ofanzive kapitala i sve veće besposlice.

Zato ustrajmo kao jedan u akciju za naša radnička prava!

Na navalu režima odgovorimo generalnim štrajkom.»⁸⁵

Generalni štrajk je vođen na specifičan način, više dana, a prve akcije počele su 23. lipnja. U tvornicama bi radnici obustavljali rad i održali protestne zborove. PRSO je, 24. lipnja, na ilegalnom sastanku odlučio da se akcije prenesu na isključivo klasni teren, na borbu za otvaranje sindikata. Upućena je predstavka velikom županu zagrebačke oblasti na kojoj je bio potpisan i Josip Broz, s ostalim članovima toga foruma. Ali on je morao u duboku ilegalnost, jer ga je policija tražila, posebno zbog letka na kojem je bio potpisan. Stoga je često mijenjao ilegalne stanove, ali je vrlo aktivno djelovao kao sekretar MK, odlazio u rajonske orga-

⁸³ *J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata, n. dj., 24–25.*

⁸⁴ *J. Broz Tito, Sabrana djela, n. dj., tom I, 117.*

⁸⁵ *Isto, 118–119.*

nizacije i ćelije, komunističke frakcije u sindikatima, vodio brigu o raspačavanju literature i štampe. O tome je sačuvan vrlo zanimljiv dokument, policijski prijepis iz »Brozove bilježnice«, kako su je nazvali. S obzirom na podatke u njoj, »Brozova bilježnica« je iz razdoblja najdublje ilegalnosti, poslije događaja od 20. lipnja. O tome svjedoči koncept predavanja o političkoj situaciji koje je najvjerojatnije održao partijskom aktivu. U tezama o političkoj situaciji u Jugoslaviji spominju se »događaji 20/VI«, »Demonstracije u Zagrebu po tim događajima«, te »Stav Kom(unističke) part(ije) po tim događajima«. U tezama se spominje i »Otvoreno pismo EKKI« i u vezi s tim »Novi kurs part(ijske) politike i aktiviziranje član(stva)«. U toj bilježnici, vjerojatnije notesu, u šiframa su zabilježeni podaci o raspačavanju štampe i literature, naizmjenično za pokrajinske organizacije i za pet rajona zagrebačke Mjesne organizacije KPJ. Iz bilježaka se vidi da je Broz pripremao devetu mjesnu konferenciju i prije nje rajonske. Tu je zabilježena »Reorganizacija ćelija i rajona« i »Pretvaranje Mjesne org(anizacije) u okružnu i pripremanje za istu«. Zabilježio je i da su održani sastanci sindikalnih frakcija u svim savezima.⁸⁶

Taj intenzivan rad sekretara Broza, prve velike masovne akcije na ulicama poslije generalnog štrajka u vezi s krvoprolićem u Trbovlju 1924, akcije koje su jasno ocrtavale prisutnost i snagu partijske organizacije — bili su praktična realizacija koncepta koji je u prijedlogu Rezolucije za VIII mjesnu konferenciju izradio Broz: »[...] Mjesna konf(erencija) smatra da je u današnjem momentu najvažnije slijedeće: 1) Ideološko i organizaciono jačanje Mj(esne) organizacije kako bi ona postala jedna čvrsto povezana, kao iz jednog komada salivena, istinski jedinstvena boljševička organizacija; 2) politički aktivizirati Mj(esnu) organizaciju i MK; 3) pojačati rad u masama, planski iskorišćavati legalne mogućnosti, popraviti i pojačati rad u sindikatima.«

4.

S obzirom na značenje koje je imala u revolucionarnom razvoju samog Josipa Broza, te na dugoročne putove na koje je usmjerila KPJ i neposredne rezultate spomenutih akcija, VIII konferenciju Mjesne organizacije KPJ u Zagrebu, kao jedan od najznačajnijih događaja u povijesti KPJ, treba posebno izdvojiti.

Na VIII konferenciji Josip Broz se izborio za pobjedu antifrakcijske linije u toj najvećoj partijskoj organizaciji, što je umnogome pomoglo jačanju i prevladavanju te linije u cijeloj Partiji.

Frakcijske borbe, koje su u početnoj fazi bile prvenstveno teorijske kontroverze i idejna borba dviju koncepcija za dugoročnu programsku orijentaciju KPJ i njenu izgradnju u partiju revolucije, počele su se sve više pretvarati u jalove rasprave i teške lične sukobe i obračune. Stoga su postale najveća opasnost za daljnji razvoj KPJ i cjelokupnoga komunističkog pokreta u Jugoslaviji. Partija se sve više zatvarala u sebe i time

⁸⁶ Isto, 159–160.

gubila svoje povijesno mjesto u pokretu kao avangarda klase u borbi za revolucionarni preobražaj. Te velike opasnosti za Partiju u početku su bili svjesni samo malobrojni, istaknuti komunisti kojima se postepeno pridružio i najveći dio partijskog aktiva. Program za prevladavanje toga stanja, pravac za dugoročnu akciju, dao je pokretu upravo Josip Broz pri čemu su od ne malog značenja bile i njegove osobne kvalitete. To je u prvom redu bila njegova sklonost da trajno širi svoje znanje na svim područjima permanentnim, sistematiziranim samoobrazovnim procesom, zatim sklonost za proučavanje marksističke teorije i, ne na kraju, sposobnost da ocijeni pozitivan doprinos lijeve frakcije programskoj i organizacionoj izgradnji KPJ i ugradi ga u svoj program prevladavanja frakcijske podijeljenosti u KPJ. Kad je taj program oblikovao, on ga je svim žarom pravoga revolucionara pretvarao u akciju. Broz je pripadao novim snagama u komunističkom pokretu Jugoslavije, a samo su te snage mogle dati rješenja za izlaz iz krize. Bili su to pretežno komunisti iz radničkih redova, stasali na iskustvima svakodnevnih borbi i akcija, spremni da se bore za prave putove razvoja. No među njima je samo Josip Broz stvorio koncepciju koja je antifrakcijsko raspoloženje usmjeravala u program, a taj je otvarao nove putove revolucionarnoj praksi.

Snagu da na VIII konferenciji odlučno istupi Brozu je davala vlastita praksa revolucionara, partijskog i sindikalnog aktivista i rukovodioca, njegovo temeljno usmjerenje da se bori za revoluciju u svojoj zemlji. Kad je kao organizacioni sekretar podnio svoj povijesni »koreferat«, imao je podršku članstva, ćelija, rajona, a ne rukovodilaca, osim malobrojnih. A za zagrebačku je organizaciju jedan od instruktora Komin-terne napisao 1927. godine da »počiva na boljševičkim temeljima, jer je povezana s radništvom industrijskih poduzeća, ima u njima ćelije, kao i frakcije u sindikatima, radnici se nalaze u svim forumima[. . .].«⁸⁷

Broz je u tekstovima koje je pisao za konferenciju najprije ocijenio posljedice frakcijskih borbi za razvoj pokreta, a zatim na toj ocjeni gradio program za zagrebačku organizaciju ali i za cijelu KPJ. Pisao je jednostavno i u jasnim i kratkim rečenicama sažimao iskustvo komunističkog pokreta i pretakao ga u dugoročni program revolucionarne prakse. Ocjena frakcijskih borbi: »Frakcijske borbe prenose se iz vrhova u niže instance, a to izaziva demoralizaciju partijskog i sindikalnog članstva i uništava svaku konspiraciju. Svaki svoje greške nastoji da opravda neradom i frakcijskom borbom drugih.«⁸⁸ Program njihova prevladavanja: »Frakcionaštvo, sektaštvo i koterijaštvo suzbija se samo praktičnim radom u masama, povezivanjem naše Partije sa širokim masama industrijskih radnika i podizanjem ideološkog nivoa članstva.«⁸⁹ U tom programu treba posebno istaći zahtjev za »sposobno nefrakcijsko centralno rukovodstvo« KPJ koje bi, uz pomoć članstva, osiguravalo izvršenje zadataka.⁹⁰

⁸⁷ Isto, 233. Za VIII konferenciju usp. i *dr Gordana Vlaičić*, Osmo konferencija zagrebačkih komunista, Zagreb 1976.

⁸⁸ Isto, 86.

⁸⁹ Isto, 77.

⁹⁰ Usp. i *S. Koprivica-Oštrić*, O organizaciono pitanje KPJ u funkciji revolucije, Osmo konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ-SKJ kao moderne partije radničke klase, Zagreb 1978, 283–290.

Na predavanjima u Kumrovcu sam Josip Broz Tito ovako je iz povijesne perspektive ocijenio VIII konferenciju: »Osma zagrebačka konferencija značila je početak reorganizacije Partije u cjelini. Polazeći od tadašnjih uslova borbe, zagrebački komunisti tražili su da KPJ bude kadrovska partija, veoma konspirativna, sa radničkim rukovodstvom i strogim poštovanjem principa demokratskog centralizma. Smatrali smo da bez toga Komunistička partija Jugoslavije u uslovima pooštrenih progona svih demokratskih snaga u zemlji, a posebno komunista, neće uspjeti da sačuva pokret u cjelini, da se uspješno povezuje s radnim masama i da izvrši zadatke koje je sebi postavila.«⁹¹

Tome dodajemo da je to bio izvanredan doprinos postavljanju organizacijskog pitanja u funkciji revolucije.

5.

U analizi Brozove revolucionarne ličnosti istaknuto mjesto ima i njegov nastup na Bombaškom procesu. Kao što je poznato, Broz je, 4. kolovoza 1928, bio uhapšen u Vinogradskoj ulici pred ilegalnim stanom na povratku s nekog sastanka. Proces je održan pred Kraljevskim sudbenim stolom u Zagrebu od 6. do 14. studenog 1928.⁹² Broz je među uhapšenim drugovima bio najmarkantnija figura zbog dostojanstvenog držanja, indiferentnosti prema kazni, odanosti pokretu i korištenju sudskog procesa za tumačenje svojih ideja i prava na borbu. Tada je izrekao poznate riječi: »Ja se ne ćutim krivim i ako priznajem ono što me tuži D(ržavni) O(dvjetnik); jer ne smatram ovaj kompetentnim već samo sud Partije.«⁹³ Govorio je kao odlučan borac, ali i kao obrazovani marksist, zreo revolucionar, koji svoju revolucionarnu svijest zasniva na poznavanju tokova i procesa društvenog razvoja, na marksističkoj teoriji revolucije. »Ja Zakon o zaštiti države nisam čitao, ali sam bio svjestan da svojim činom grijешim protiv toga zakona. Ja držim da su prirodni zakoni viši od onih koje stvori jedna klasa, da pritisne drugu. Ja sam za svoje ideale spreman žrtvovati i svoj život.«⁹⁴

Bio je osuđen po Zakonu o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na pet godina robije. Tome treba dodati i kaznu s Ogulinskog procesa, jer je Kraljevski stol sedmorice odlučio da te kazne smanji, ali ne i da primijeni amnestiju. Tako je konačna Brozova osuda bila pet mjeseci, odnosno kad se odbije istražni zatvor — tri mjeseca i 24 dana.

Odlaskom na robiju završilo je jedno razdoblje u revolucionarnoj djelatnosti Josipa Broza. Započelo je novo, posvećeno intenzivnom obrazovanju kako bi se što bolje iskoristila višegodišnja robija. Sve je to zapravo bila priprema za onu aktivnost koja je Josipa Broza Tita dovela na čelo KPJ, u borbu za ostvarenje programa revolucije.

⁹¹ *J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata*, n. dj., 21.

⁹² O procesu usp. i *Mihael Sobolevski, Bombaški proces Josipu Brozu*, Zagreb 1977.

⁹³ *J. Broz Tito, Sabrana djela*, n. dj., tom II, 135.

⁹⁴ Isto.

Kao sekretar MK u Zagrebu, Broz je u svibnju 1928. sudjelovao u formuliranju zahtjeva zagrebačkog partijskog aktiva da se za potrebe partijskog obrazovanja napiše povijest KPJ. To potvrđuje kako je bio svjestan da se upoznavanjem povijesti pokreta ostvaruje kontinuitet među generacijama i formira povijesna svijest na iskustvu dotadašnjih klasnih borbi. Na robiji je svoje potrebe za obrazovanjem mogao potpuno zadovoljiti.⁹⁵ Onako kako su komunisti organizirano provodili program teorijskog i općeg obrazovanja na robiji, on je bio bolji od metodologije i klasne ograničenosti redovnog školovanja i studija u školskom sistemu međuratne Jugoslavije.

Broz je robijao najprije u Lepoglavi, od kraja veljače 1929. do 7. svibnja 1931, kad je otpremljen u Maribor. Već u Lepoglavi, po sjećanju Moše Pijade, Josip Broz je »[...] slobodno vrijeme provodio u čitanju« a u Mariboru se uključio u vrlo dobro organizirani rad na idejno-teorijskom, političkom i općem obrazovanju. Rad je organizirala i njime rukovodila kaznionička partijska organizacija kojoj je na čelu bio sam Josip Broz.⁹⁶ Organizirali su se kao »Univerzitet Đure Đakovića«, nazvan u počast revolucionaru, koji je u blizini, na Kozjaku, ubijen 1929. godine. Obradivali su teme: Marxova ekonomska teorija, Engelsov Anti-Dühring, Lenjinova Država i revolucija, te slušali predavanja o povijesti KPJ od 1919. do 1930 (tu je J. Broz bio i predavač), o nacionalnom, seljačkom i organizacionom pitanju itd. O tim temama vodene su višesatne diskusije.⁹⁷

Josip Broz je učio engleski, jer je već dobro znao njemački i ruski jezik. Po sjećanju Rodoljuba Čolakovića, intenzivno je proučavao političku ekonomiju i povijest filozofije, a čitao je i djela o psihologiji. Predavao je o oktobarskoj revoluciji. Za vježbu iz engleskog čitao je *The Economist*.⁹⁸

Iskoristivši robiju za intenzivno samoobrazovanje, Josip Broz se formirao u autentičnog komunističkog intelektualca. Kardelj je smatrao Tita povijesnom ličnošću koja je na povijesnim prekretnicama utjecala na donošenje odluka što su pridonosile oslobađanju čovjeka od svih oblika potčinjenosti.⁹⁹ Kao strateg jugoslavenske revolucije dao je golemi doprinos razvoju revolucionarne prakse našega komunističkog pokreta. Bio je, kako je napisao Edvard Kardelj, »vodeća ličnost naše Partije i našeg revolucionarnog radničkog pokreta«. Njegove lične osobine bile su, opet po Kardelju, »jedan od bitnih izvora njegove stvaralačke snage i njegove uloge u revolucionarnom radničkom pokretu Jugoslavije«.¹⁰⁰

Dodajmo još na kraju da je Josip Broz Tito bio prvi od velikih revolucionarnih maksista i vođa oslobodilačkog pokreta proletarijata (i svih ugnjetenih) koji je ponikao iz same radničke klase i u njoj se izgrađivao u veliku povijesnu ličnost.

⁹⁵ O marksističkom obrazovanju usp. i S. Koprivica-Oštrić, Marksističko obrazovanje u KPJ, *Komunist*, 1192–1198, 11. I – 22. II 1980 (7 nastavaka).

⁹⁶ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, n. dj., tom II, 300.

⁹⁷ S. Koprivica-Oštrić, O marksističkom obrazovanju u KPJ, rukopis.

⁹⁸ Vladimir Dedijer, Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju, Beograd 1953, 201–202.

⁹⁹ E. Kardelj, V. Vlahović, M. Krleža, Tito i SKJ, n. dj., 74.

¹⁰⁰ Isto, 73.